

Türkçede Geçerliliğini Yitiren Üç Söz

M. FATİH ALKAYIŞ

D ilimizde deyim, tabir ve atasözlerinin önemi büyüktür. Bunlar bizim yazıda ve konuşmada sıkça başvurduğumuz ifadelerdir. “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeklerine” (Türkçe Sözlük 2005: 517) deyim; “atalarımızın uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özlü sözlere” (Aksoy 1993: 37) atasözü denir. Tabir ise “deyiş, anlatım, ifade” (Türkçe Sözlük 2005: 1880) anlamlarına gelir.

Geçmişte edinilen deneyimler, buluşlar, icatlar; yaşanan olaylardan çıkarılan dersler ve bunların sonuçları vb. sonraki kuşaklara aktarılırken atasözleri ve deyimlerden faydalanılır.

Atasözleri ve deyimlerin kullanılması sonraki kuşakların işini kolaylaştırır, onlara birtakım kolaylıklar getirir. Atasözlerini dinleyen, deyim ve tabirleri doğru anlayanların geçmişteki insanların yaşadıkları zorlukları yeniden tecrübe etmelerine gerek kalmaz; çünkü bu sözlerde birer yol göstericilik vardır. Bu sayede birçok zorluk kendiliğinden ortadan kalkmış olur. Örneğin; *Darı unundan baklava, incir ağacından oklava olmaz* (Aksoy 1993: 229), *Kedinin boynuna ciğer asılmaz* (Aksoy 1993: 354) gibi atasözlerinde önemli uyarılar bulunmaktadır. Bu uyarılar dikkate alındığında zaman kaybı, pişmanlık gibi duygular yaşanmaz ve kimseyle kötü olunmaz.

Bütün bu özelliklerine rağmen bazı deyim, tabir ve atasözlerinin geçmişte uzun süre geçerliliklerini koruduklarını; ancak günümüzde gerek zamanın getirdiği şartlar gerek teknolojik gelişmeler dolayısıyla geçersiz hâle geldiklerini görebilmekteyiz.

Bununla ilgili olarak biri atasözü, biri deyim ve biri de tabir olmak üzere toplam üç söz tespit ettik:

- Doğmamış çocuğa don biçilmez
- Belediye gazozu
- Dört Büyükler

Doğmamış Çocuğa Don Biçilmez

Bazı atasözleri hem gerçek hem mecaz anlam taşımaktadır. Bu da onlardan biridir. Bu söz “Ele geçeceği, ortaya çıkacağı daha belli olmayan şey için önceden hazırlık yapmanın doğru olmadığı” (Aksoy 1993: 244) anlamına gelmekte ve bu yönüyle hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Ancak gerçek anlamıyla düşündüğümüzde doğruluğunu kaybetmiş bir ifadedir. Önceleri, doğacak çocukların cinsiyetlerinin ne olacağı bilinmezdi; bu nedenle “Doğmamış çocuğa don biçilmez” denmiştir. Bugün ise teknolojik gelişmeler sayesinde doğmamış çocuğun cinsiyeti önceden öğrenilebilmekte ve böylece doğacak çocuğun kız ya da erkek oluşuna göre istenen renk ve desende elbise biçilebilmektedir. Kısacası bu atasözü mecazi olarak geçerliliğini korusa da gerçek anlamda doğruluğunu kaybetmiştir.

Belediye Gazozu

448

Yazı dilinde rastlanmayan, ancak bazı ağızlarda yaşayan bu deyim ile “şebeke suyu” kastedilmektedir. Burada sanatlı bir anlatım söz konusudur. İçtiğimiz şebeke suyu, kendisinden daha pahalı ve lezzetli olan gazozu benzetilmiş ve buradan “belediye gazozu¹” deyimini türetilmiştir. Günümüzde artık bu deyim de kullanımdan kalktığını görmekteyiz. Bunun nedenini şöyle açıklayabiliriz: Belediyeler aracılığıyla temin ettiğimiz şebeke suları eskiden temizdi ve içilebilirdi. Günümüzde ise bu mümkün değildir; çünkü şebeke suları artık içilemeyecek kadar kirlenmiştir. Böylelikle içme suyu anlamında kullanılan “belediye gazozu” deyimini de artık içilemediğinden kullanımdan düşmüştür.

Dört Büyükler

Spor dünyasında yaygın olarak kullanılan ve dilimize iyice yerleşmiş olan bu tabir², Türkiye Birinci Futbol Liginde top koşturan Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş ve Trabzonspor takımlarını temsil etmektedir. Profesyonel futbol liginin başlangıcından 2009 yılına kadar bütün şampiyonluklar bu dört takım arasında paylaşıldığı için bu takımların oluşturduğu kümeye “Dört

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. www.eksisozluk.com

² Ayrıntılı bilgi için bk. www.dortbuyukler.com

Büyükler” denmiştir. Ancak 2009-2010 sezonunda Bursaspor’un şampiyon olması ile “Dört Büyükler” tabiri geçerliliğini yitirmiş, bunun yerini artık “Beş Büyükler” sözü almıştır.

Her şeyin değiştiği ve geliştiği bir dünyada yaşıyoruz. Zamana ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak çevremizdeki nesnelere gibi, kullandığımız ifadelerde de birtakım değişiklikler ortaya çıkmaktadır. Bununla ilgili olarak şimdilik yukarıdaki üç ifadeyi tespit ettik. Kim bilir, belki zamanla yeniliklerden nasibini alan ve anlam boyutu farklılaşan birkaç söze daha rastlarız.

Kaynakça

Aksoy, Ömer Asım (1993), *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1*, İstanbul: İnkılâp Yayınları.

Derleme Sözlüğü (1993), I-XII. cilt, Ankara: TDK Yayınları.

Türkçe Sözlük (2005), Ankara: TDK Yayınları.

<http://tdkterim.gov.tr>, (ET: 10.05.2011, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*)